

עיונים לפרשת ניצבים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

לא בשמים היא

הרב ליהן עוקשי

הקשר הדברים, שהרי פסוקים אלו הם המשך של פרשת התשובה. גם לשון התורה, הנוקטת לשון מייחדת, 'המצווה הזאת', מראה שמדובר על מצווה ספציפית, והיא התשובה. לפי זה הרמב"ם מסביר את הפסוק 'בפיך ובלבבך לעשותו'. בתשובה יש שלושה חלקים: (1) וידוי - 'בפיך'. (2) קבלה בלב - 'ובלבבך'. (3) שינוי מעשי מכאן ולהבא - 'לעשותו'.

הרמב"ם, לעומת הרמב"ן, סובר שאין מצות עשה לשוב בתשובה. למרבה הפלא, בהקדמה להלכות תשובה² הוא פותח ואומר: "מצות עשה אחת, והיא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה". הרמב"ם מזכיר כאן שני דברים. חזרה בתשובה וידוי. למה מהם הוא התכוון כשכתב בהלכות תשובה שיש מצוות עשה אחת? על שאלה זו הוא עונה במפורש בהלכה הראשונה³:

"כל המצוות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני הא-ל ברוך הוא. שנאמר 'איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם... והתודו את חטאתם אשר עשו', זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה".

הרמב"ם סובר שהתשובה היא תהליך של שיבה מהחטא, אך היא לא מצוות עשה כשלעצמה. כשאדם מתודה ואומר 'חטאתי, עויתי, פשעתי' ומפרט את חטאו הוא מקיים מצוות עשה. אם כן ראינו שהרמב"ם סובר שאין מצוות עשה לשוב בתשובה. ממילא לא יתכן שהרמב"ם יסביר את פסוקי התורה 'כי המצווה הזאת' על מצות התשובה, כמו הרמב"ן.

הרמב"ם מבאר שהפסוקים הללו אינם מכוונים למצווה פרטית, אלא לכל התורה כולה. הוא לא אומר זאת במפורש על פסוקים אלו, כיוון שלא זכינו לפירוש על התורה מהרמב"ם, אך הוא מזכיר את פסוקי הפרשה במשנה תורה. בשני המקומות הוא מייחס אותם לתורה כולה. עיקר דבריו מתמקדים בפסוק 'לא בשמים היא' שנאמר על 'המצווה הזאת'.

וכך הוא כותב:

"דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת.

פרשת השבוע, פרשת ניצבים, נקראת תמיד בתקופת ראש השנה. נראה שלא במקרה נמצאת בפרשתנו פרשת התשובה הגדולה של עם ישראל. עם ישראל יחטא ויצא לגלות. שם, בתוככי הצרה והקושי הוא ישוב בתשובה, וה' ישיב אותו חזרה לארצו ולמולדתו. וכך התורה מתארת:

"והי'ה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הבָּרָכָה והקָלָלָה אֲשֶׁר נִתְּנִי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדְיָחָה ה' אֶ-לְהִיךָ שָׁמָּה. וְשִׁבַּתְּ עַד ה' אֶ-לְהִיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי כָּכָל אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם אֶתְּךָ וּבִנְיָה בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. וְשִׁבַּת ה' אֶ-לְהִיךָ אֶת שְׁבוּתָךָ וְרַחֲמֶיךָ וְשִׁבַּת וְקִבְּצָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְיָצָה ה' אֶ-לְהִיךָ שָׁמָּה. אִם יְהִיֶה נִדְחָה בְּקִצָּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבָּצָה ה' אֶ-לְהִיךָ וּמִשָּׁם יִקְחָה. וְהִבִּיאָה ה' אֶ-לְהִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְרָשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וְיִרְשָׁתָהּ וְהִיטְבָה וְהִרְבָּה מֵאֲבֹתֶיךָ. וּמִל ה' אֶ-לְהִיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לִבְבֵּי זָרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֶ-לְהִיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ" (דברים ל, א-ו).

לאחר סיום הפרשה התורה מוסיפה עוד ציווי:

"כי המצווה הזאת אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאָת הוּא מִמָּה וְלֹא רָחֳקָה הוּא. לֹא בְּשָׁמַיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעֲנוּ אֶתְּךָ וְנִנְעֲשֶׂנָה. וְלֹא מֵעֵבֶר לָיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲבֹר לָנוּ אֶל עֵבֶר הַיָּם וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעֲנוּ אֶתְּךָ וְנִנְעֲשֶׂנָה. כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מֵאֵד בְּפִיךָ וּבְלִבְבְּךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (שם, יא-יד).

התורה אומרת שהמצווה הזו היא בהישג יד, וכולנו יכולים לעשותה. על איזו מצווה התורה דיברה? מהי המצווה?

הרמב"ם במקום⁴ אומר:

"המצווה הזאת' על התשובה הנזכרת, כי 'השבבות אל לבבך' (בפסוק א), 'שבבת עד ה' א-להיך' (בפסוק ב) מצווה שיצוה אותנו לעשות כן... וזה טעם 'בפיך ובלבבך לעשותו' - שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפייהם וישובו בלבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות, כאשר הזכיר (לעיל פסוק ב) 'אתה ובניך בכל לבבך', כמו שפירשתי (שם)".

הרמב"ן אומר שהמצווה המוזכרת כאן היא מצות התשובה. לשיטתו, יש מצוות עשה של תשובה בתורה. דבר זה מובן לפי

שנאמר 'את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות, לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו'... ונאמר 'לא בשמים היא', הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך אם יעמוד איש בין מישראל בין מן האומות ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצוות פירוש שלא שמענו משה, או שאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצוות לפי זמן היו - הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה. ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו, שהוא ברוך שמו צוה למשה שהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש א-ל ויכזב".

הרמב"ם כותב שהתורה כולה ניתנה מאת ה'. אין שום מצווה שלא נמסרה מהקב"ה למשה רבנו. לכן אם יבוא אדם ויטען שה' אמר לו להוסיף מצוות על תרי"ג המצוות, לא נאמין לו. אחד המקורות לדבריו של הרמב"ם הוא הפסוק 'לא בשמים היא' הנמצא בפרשתנו, שמשמעותו שלא נשארה בשמים תורה. כולה נמצאת כאן, ולכן מי שטוען שיש מצווה חדשה שה' הוריד מהשמים הוא משקר. אנו רואים במפורש שהרמב"ם פירש את הפסוק הזה על

התורה כולה.

פעם נוספת הרמב"ם מזכיר את הפסוק הזה בהקשר אחר, וכך כותב⁵:

"כתוב בתורה 'לא בשמים היא, ולא מעבר לים היא'. 'לא בשמים היא' - לא בגסי הרוח היא מצויה, 'ולא מעבר לים היא' - לא במהלכי מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים: לא כל המרבה בסחורה מחכים. וצוו ואמרו: הוי מעט עסק, ועסוק בתורה".

בהלכות תלמוד תורה הרמב"ם מלמד אותנו איך לזכות לכתרה של תורה, והמקור לדבריו הוא הפסוקים בפרשתנו. הוא אומר שהתורה אינה נמצאת באנשים גסי רוח, שלא פתוחים לקבל את האמת של התורה, ולא באנשים שנוסעים הרבה לארצות רחוקות דרך הים כדי לטפל בעסקיהם ובממונם.

הרמב"ם הביא שני פירושים שונים לפסוק 'לא בשמים היא', ובשניהם הדברים מכוונים לתורה. פעם אחת למהותה של התורה, שכולה כאן בארץ, ופעם נוספת לדרך קניית התורה הדורשת ענווה, צניעות והשקעה.

5 הלכות תלמוד תורה ג, ח.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים כוונה בתקיעות

חיובית" לצאת ידי חובת תקיעת שופר. מה הדין במצבים אלה?
במשנה במסכת ראש השנה³ נאמר:

מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר או קול מגילה - אם כיון לבו, יצא, ואם לאו, לא יצא.

הר"ן⁴, בשם הירושלמי, מבאר שמה שהמשנה כתבה על אדם שלא יצא ידי חובת שמיעת שופר אם לא כיוון לבו לכך כשעבר מאחורי בית הכנסת - הכוונה דווקא כאשר השומע המשיך ללכת. אך אם האדם נעצר ונעמד ליד בית הכנסת, מן הסתם הייתה כוונתו לצאת ידי חובתו.

ובאשר לאדם שהגיע לבית הכנסת כדי להתפלל בראש השנה וכדי לשמוע תקיעת שופר - כתב המשנה ברורה⁵, שהוא יוצא ידי חובת תקיעת שופר, אף אם לא התכוון בפירוש לצאת ידי חובה.

על-פי האמור לעיל אפשר ללמוד שאדם השומע את השופר מביתו, או אדם ההולך ברחוב ושומע את קול השופר תוך כדי הלכנו, צריך שתהיה לו כוונה ממשית לצאת ידי חובת התקיעה. אך אם לא התכוון בפירוש לצאת ידי חובה - לא יצא ידי חובה.

וכן עליו לדעת שאלו תקיעות שתוקעים אותן לשם מצווה, ולא סתם תקיעות של ילדים שאינם חייבים במצוות⁶ או שמתאמנים ללא כוונה לתקוע לשם מצווה.

בראש השנה הבעל"ט כנראה ירבו תקיעות השופר ברחובות, ונשאלת השאלה: האם כל תקיעת שופר שאדם שומע יכול הוא לכוון לצאת בה ידי חובתו?
הרמב"ם¹ כותב:

המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא ידי חובתו וכן השומע מן המתעסק לא יצא, נתכוון שומע לצאת ידי חובתו ולא נתכוון התוקע להוציאו או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא ידי חובתו, **עד שיתכוון שומע ומשמיע.**

מדברי הרמב"ם יוצאים כמה דינים: האחד - שתקיעה סתמית, שלא לשם מצווה, אלא כדי להתלמד, לא יוצאים בה ידי חובה, והשני - גם אם התוקע מכוון לשם מצוות שופר, על מנת שיצאו אנשים אחרים ידי חובה, עדיין דרושה כוונה של התוקע להוציא וכוונה של השומע לצאת.

אולם, יש ראשונים² שכתבו הגדרה אחרת ל'מתעסק' - הכוונה בזה למי שסתם מתעסק בשופר, אבל אינו מנסה להוציא קול ראוי, ועליו נאמר שלא יצא ידי חובה. אולם מי שהתכוון לתקוע כראוי, אף-על-פי שלא התכוון לשם מצווה, יצא ידי חובתו. אך כאמור, לדעת הרמב"ם, לא די שהתוקע יתכוון להוציא קול מהשופר, אלא צריך שהוא יתכוון לתקוע תקיעה של מצווה (גם כאשר תוקע לעצמו). וכדעת הרמב"ם פסק השולחן-ערוך.

אולם לא תמיד ברור אם הייתה לאדם ששמע תקיעת שופר "כוונה

1 הלכות שופר ב, ד.
2 עיין בבית יוסף, אורח חיים, סימן תקפט.

3 ראש השנה ג, ט.
4 ראש השנה ז, א.
5 אורח-חיים תקפט, ס"ק טז.
6 עיין בשולחן-ערוך שם, סעיף ב.